

Balti-teema algatajad ja toetajad Venemaa Riigiduumas, 1906–1917

Toomas Karjahärm*

Seadusprojektid

Venemaa impeeriumi parlamendi alamkojale Riigiduumale esitasid kõigi nelja koosseisu (1906, 1907, 1907–1912, 1912–1917) duumaliikmed 483 seadusprojekti, millest Balti-teemalisi oli ligi 30 ehk üle 6 protsendi.¹ Seadusandliku ettepaneku või valitsusele arupärimise avalduse esitamise algatamiseks olid nõutavad vähemalt 30 duumaliikme allkirjad, mis võisid olla saadud duuma erinevatelt poliitilistelt fraktsioonidelt. Kolmest Balti kubermangust (Eesti-, Liivi- ja Kuramaa) valitud duumaliikmete arv koosseisude lõikes oli 11 + 11 + 12 + 12,² mistõttu pidid nad otsima liitlasi, et kokku saada põhiseaduses nõutud 30 toetajat. Esmased liitlased ja rahvuslik-demokraatlike jõudude peamised toetajad olid nende fraktsioonikaaslased, samuti koalitsioonipartnerid vasakradikaalselt tiivalt: trudovikud, esseerid, sotsiaaldemokraadid (vähemlased ja enamlased), rahvasotsialistid, parteitud radikaalid, rahvuslikud fraktsioonid ja grupid, sh. poola kolo, poola-leedu-valgevene grupp, moslemid. Et duuma oleks „vaimu poolest venelik“³, vähenes 1907. aasta valimisseadusega mittevõene duumaliikmete arv drastiliselt: 41%lt I duumas (u. 200) 18%le IV duumas (81);⁴ eestlaste ja lätlaste arv vähenes poole võrra ja taandus 2 + 2 tasemele IV duumas. Üldse oli alamkojas esindatud u. 35 etnost, ent vaid 14 neist, sh. eestlased ja lätlased, osalesid kõigis koosseisudes.

Balti kubermangude saadikud kuulusid vasakliberaalsete kadettide, mõnevõrra mõõdukamate progressistide, paremliberaalsete oktobristide ja revolutsiooniliste sotsiaaldemokraatide fraktsiooni.⁵ I–II duumas (1906–1907) kuulusid nad valdavalt duumas domineerivasse konstitutsiooniliste demokraatide (kadetid, Rahva Vabaduse Partei) fraktsiooni ja selle kaudu vasaktsentristlikku duumaenamusse. Oktobristliku (partei 17. Oktoobri Liit) tsentriga III–IV duumas (1907–1917), kus enamusi oli rohkem kui üks, võisid nad kuuluda oktobristlik-kadetlikku (eesti-läti, juudi, vene saadikud⁶) või valitsusmeelsesesse paremtsentrlistlikku oktobristlik-parempoolsesse (baltisaksa saadikud) enamusse või ka ainult opositsiooni (üks läti sotsiaaldemokraat III duumas). Tänu 1905. aasta 11. detsembri valimisseadusele baltisakslastel kahes esimeses duumas esindus puudus, kuid kahes viimases duumas oli neid 1907. aasta 3.

* Toomas Karjahärm (1944), DSc, toomas.karjaharm@mail.ee

¹ Valitsus esitas samal ajal ligi 5500 seadusprojekti.

² Riigiduumaa ebademokraatlik valimissüsteem (valimised polnud üldised, ühetaolised ega otsesed) kirjutas ette kubermangu valijameeste ja duumaliikmete koosseisu, mis oli reguleeritud mitmesuguste tsensustega.

³ Pjotr Stolõpini koostatud 1907. aasta 3. juuni manifest.

⁴ R. A. Ciunčuk. Gosudarstvennaja дума Rossijskoj imperii: ètnokonfessional`noe i regional`noe izmerenie. Avtoreferat dissertacii na soiskanie učenoj stepeni doktora istoričeskix nauk. Kazan` : Kazanskij gosudarstvennyj finansovo-èkonomičeskij institut, 2004, lk. 35; A. Kappeler. The Russian Empire: A Multiethnic History. Translated by Alfred Clayton. London and New York: Routledge, 2013, lk. 328–352.

⁵ Vitebski kubermangust Latgalest I duumasse valitud läti duumasaadik Francis Trasuns liitus trudovike fraktsiooniga.

⁶ Balti kraist valiti venelasi I duumasse 1, IV duumasse 1.

juuni valimisseaduse järgi ebaproportsionaalselt palju: 12 deputaadist vastavalt 7 ja 6 isikut – aadlist suurmaapidajad-mõisnikud ja linna ülemkihtide esindajad, kellest suur osa olid ka Balti konstitutsiooniliste parteide (neid oli 4) juhttegelased. Igas duumas oli üks Kuramaalt valitud juut, kes astus välja ka kogu Vene riigi juutide õiguste eest.⁷ I ja IV duumas oli kummaski üks Balti kraist valitud venelane, kes töötas koos eesti-läti saadikutega. 1915. aastal moodustati duuma ja Riiginõukogu esindajatest valitsusele opositsiooniline kodadevaheline Progressiivne blokk (326 liiget),⁸ millesse kuulusid Balti kubermangudest valitud eesti, läti, vene ja juudi rahvusest duumaliikmed, kes bloki toel leidsid oma seaduseelnõudele uusi potentsiaalseid toetajaid. Bloki programm taotles kõige muu hulgas mittevene rahvaste, sh. poolakate, juutide, soomlaste, ukrainlaste jt. rahvusliku ja usulise tagakiusamise kaotamist.⁹ Kõigis duumades, eriti esimestes, oli ka parteituid liikmeid väljaspool fraktsioone, kuid neil polnud otsustavat sõnaõigust. Summaarselt ilmutasid seadusandlikku initsiatiivi kõige rohkem oktoobristid ja kadetid.¹⁰

Duumaliikmete esitatud ja Balti teemat puudutanud ligi 30 seadusprojekti¹¹ riivasid Balti kubermange enamasti otseselt ja nende algatajad olid valdavalt sealt valitud saadikud. Kesksed teemad olid kodanikuõigused ja -vabadused (sh. üldine valimisõigus), autonoomia ja omavalitsuse demokratiseerimine (kuni föderalismini) üldise riigireformi (duuma ees vastutav valitsus) raames, suurmaavalduste piiramine (kuni likvideerimiseni) ja mõisnike eesõiguste kaotamine, kooli (emakeelne õpetus), kohtupidamise (vandekohus, kohtukeel), maksupoliitika ja kiriku valitsemise korra (mõisnike kirikupatronaadi kaotamine ja koguduse omavalitsus) reformimine vabameelses vaimus.

Väga lühikest aega töötanud ja laialiaetud I ja II duumas (72 ja 102 päeva; normaalaeg põhiseaduse järgi oli viis aastat) tehti seadusandlikke ettepanekuid üldse vähe.¹² I duumas kirjutasid Balti kubermangudest valitud duumaliikmed alla peamiselt kadettide algatatud projektidele, sh. nt. südametunnistuse vabadusest (12.05.1906, 49 allkirja, sh. kadetid Karl Hellat ja Jaan Tõnisson) ja kodanike võrdsusest (15.05.1906, 151 allkirja, sh. kadetid Nison Katzenelson, Jānis Čakste, Jānis Kreicbergs ja Jaan Tõnisson, trudovik Fraņcs Trasuns Läti Latgalest Vitebski kubermangus). Mittevene duumaliikmetest formeerunud autonomistide ühendus seadusprojektide esitamiseni ei jõudnud, kuigi koostamise katseid tehti. II duumas oli olulisim Eestimaa kubermangu saadiku Tõnis Jürise algatatud seadusprojekt „Eestimaa kubermangu maakorralduse põhialused“ (30.04.1907). Sellele kirjutas alla 30 saadikut: 18 kadetti, 4 moslemit, 2 sotsiaaldemokraati, 2 poola kolo liiget, 1 trudovik-esseer, 1 parteitu, 2 teadmata. Balti krai 11 saadikust kirjutasid alla kadetid Tõnis Jürine, Kārlis Kārkliņš, Anton Jürgenstein, Pēteris Juraševskis, Jakov Šapiro ja Eduards Kazričs (lätlane Latgalest Vitebski kubermangus), sotsiaaldemokraat Mart Murten.¹³ III duumas domineerisid Balti-teema-

⁷ Juute oli I duumas 12, II duumas 4, III duumas 2, IV duumas 3.

⁸ Progressiivsesse blokki kuulus Riigiduumas fraktsioonidest semstvoohtobriste 60, kadette 54, progressiste 38, tsentri esindajaid 34, progressiivseid natsionaliste 28, oktoobriste 22 – kokku 236 liiget 442-st. Riiginõukogust kuulus blokki tsentri grupist 63, parteivälisest ringist 15, akadeemilisest grupist 12 isikut – kokku 90 ülemkoja liiget 191 tegevliikmest. (F. A. Gajda. „Progressivnyj blok“. – Bol' šaja rossijskaja èntsiklopedija. https://bigenc.ru/domestic_history/text/3179087

⁹ Bloki programmi vt. T. Karjahärm. Vene impeeriumi parlament ja Baltikum 1906–1917. Toim P. Ruustal ja M. Lassmann. [Tallinn]: Argo, 2021, lk. 507–509.

¹⁰ K. A. Solovjov, V. V. Šeloxaev. Istorija dejatel' nosti pervyx gosudarstvennyx dum dorevoljucionnoj Rossii: sravnitel'nyj analiz tradicij pravotvorčestva. Moskva: Izdanije Gosudarstvennoj Dumy, 2013, lk. 160.

¹¹ Valitsus esitas Balti-teemal sadakond seadusandlikku ettepanekut.

¹² I duumale esitasid duumaliikmed 16 ja valitsus samuti 16 seadusandlikku ettepanekut, millest seaduseks sai vaid üks (toiduabi nälgijatele). II duumas heaks kiidetud 20 seadusandlikust avaldusest said seaduseks kolm valitsuse esitatud ettepanekut (nekrutite kontingendi kinnitamine, kaks toiduabi projekti).

¹³ Gosudarstvennaja дума. Vtoroj sozvyv. Zakonodatel'nye zayavlenija. S.-Peterburg: Gosudarstvennaja tipografija, 1907, lk. 146–158.

liste seadusandlike ettepanekute algatajate hulgas kadetid (enamasti Aleksander Terras ja Martin Schulzenberg),¹⁴ seejärel baltisakslastest oktoobristid (sh. duuma aseesimees Alexander von Meyendorff) ja läti sotsiaaldemokraadid (eestvedaja Riia linna saadik Andrejs Priedkalns). IV duumas domineerisid algatajana läti progressistid Jānis Zālītis ja Jānis Goldmanis ning eesti kadett Jaan Raamot, vene kadett/progressist/parteitu vürst Serafim Mansõrev. Viimase duuma iseärasuseks, mis väljendus sõjaga seotud germanofoobias, oli Balti-teemaliste projektide esitajate, s. o. allkirjutanud saadikute arvu silmatorkav kasv, kusjuures rohkem kui varem anti toetusallkirju väljastpoolt algatajate kodufraktsiooni, sh. parempoolsetel ja vene natsionalistidel. Rüütlimõisate valdajate eriliste majanduslike privileegide kaotamise seadusprojektile koguti 205 allkirja,¹⁵ mis oli peaaegu pool duuma nimekirjalisest koosseisust (442 saadikut), teetegemise naturaalkoormise kaotamise projektile 102 allkirja; valitsus võttis mõlemad ettepanekud töösse, kusjuures seaduseks sai ainult esimene ettepanek. Rahvuslik-demokraatlike jõudude tähtsaim Balti-teemaline ettepanek senise rüütelkondade maaomavalitsuse reformimise kohta üldise valimisõiguse ja autonoomia põhimõtete alusel esitati 93 allkirjaga, millest kadettidele ja progressistidele kuulus üle poole, oktoobristidele, natsionalistidele ja parempoolsetele kokku u. viiendik, poola-leedu-valgevene grupi, poola kolo ja moslemite grupi liikmetele kokku u. kümnendik. Projektile kirjutas alla pool või enam (kuni 2/3) kadettide, progressistide, poola-leedu-valgevene grupi ja moslemite fraktsiooni saadikutest. Esitajate nimekirjas on kadettide fraktsiooni juhtfiguurid Moisei Adžemov, Andrei Šingarjov ja Fjodor Roditšev, progressistide juhid Mihhail Karaulov ja Ivan Jefremov, poola kolo esimehe asetäitja Jan Harusewicz, moslemite grupi esimees Kutlu-Muhammed Tevkelev.¹⁶ Balti kraisi vandekohtu siseseadmise ettepanekule anti 96 allkirja. Isegi Balti-spetsiifiline ärälõikemaa (kvoodi- ja kuuendikumaad) seadusprojekt kogus peaaegu kaks korda rohkem allkirju (60) kui III duumas.

I Riigiduumaa agraarkomisjon. Repro

Rahvuslike, konfessionaalsete ja regionaalsete fraktsioonide algatuslikku rolli duumas on hinnatud tagasihoidlikuks, mida ei saa öelda näiteks poolakate ja eesti-läti saadikute kohta. Balti-teemaliste projektide algatajate ja esitajate kohta annab teavet ülevaatele lisatud nimekiri. Mittevene saadikute ühistegevusest rahvuslike nõudmiste esitamisel kõneleb lisatud dokument 1915. aastast.

Enamik Balti-teemalistest projektidest duumast edasi ei jõudnud: ei saanud suunamist,

¹⁴ A. Terrast juhendas ja talle illegaalselt seadusprojekte koostas poliitiline pagulane Konstantin Päts. (Vt. T. Karjahärm. Konstantin Päts. Poliitiline biograafia. I osa: vabameelne opositsionäär (1874–1916). Toim. K. Tafenau, H. Tamman. Tartu: Rahvusarhiiv, 2018, lk. 235–256.)

¹⁵ Priloženija k stenografičeskim otčetam Gosudarstvennoj Dumi. Četvertyj sozvy. Sessija pervaja. 1912–1913 gg. Vyp. IV. S.-Peterburg: Gosudarstvennaja tipografija (№№ 1–150). S.-Peterburg: Gosudarstvennaja tipografija, 1913, nr. 15.

¹⁶ Zakonodatel' noe predpoloženie o vvedenii zemskix učreždenij v Pribaltijskom krae. (Vneseno za podpis' ju 93 členov Gosudarstvennoj Dumi 24 marta 1916 g.) RGIA (= Venemaa Riiklik Ajalooarhiiv).573.16.23024, l. 1–13; Priloženija k stenografičeskim otčetam Gosudarstvennoj Dumi. Četvertyj sozvy. Sessija četvertaja. 1915–1916 gg. Vyp. IV. (№№ 174–289). Petrograd: Gosudarstvennaja tipografija, 1916, nr. 190.

jäid läbi vaatamata, lükati tagasi või takerdusid komisjonides. Duuma suhtumist ühe või teise seadusprojekti menetlemisse mõjutas ka valitsuse hoiak, mis oli enamasti ette teada ja sõltus nii ettepanekute sisust kui ka algatajate ja esitajate positsioonist duumas ja ühiskonnas. Näiteks keeldus valitsus järjekindlalt võtma enda peale niisuguste projektide koostamise, mis puudutasid mittevene emakeele (Baltikumis eesti, läti, saksa) õiguste laiendamist koolis ja asjaajamises, üldist valimisõigust (sh. maaomavalitsuses), mõisamaa sundvõõrandamist.

Arupärimised

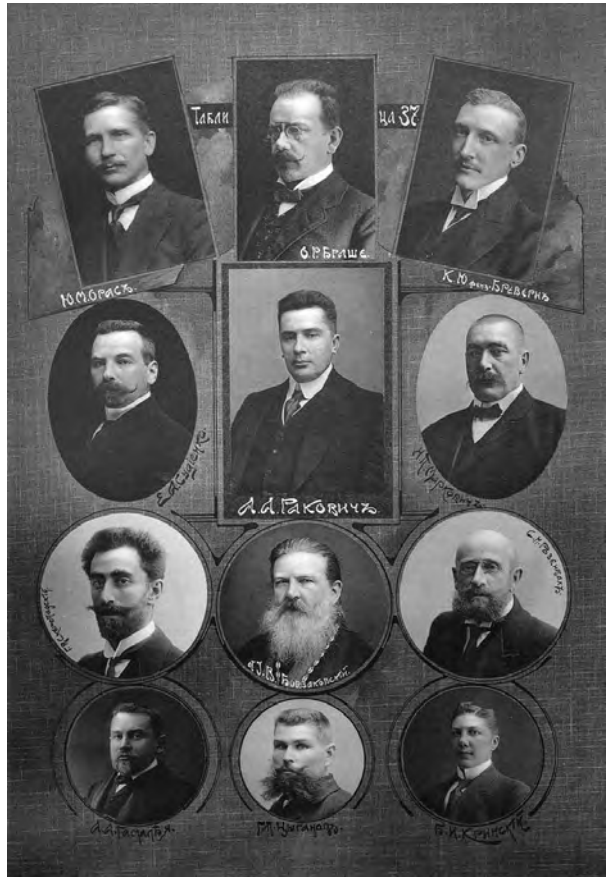
Kõigist Balti kubermangude asjadest pälvisid Vene Riigiduumas ja avalikkuses enim tähelepanu arupärimised valitsuse repressioonide kohta.¹⁷ Balti-teemaliste arupärimiste avaldusi esitasid nelja duuma liikmed kokku 23 (10 + 5 + 3 + 5). Neist edastati 16 arupärimist ministritele (10 + 3 + 1 + 2), kes andsid seletusi 12 juhul. Tippametnike seletused olid trafaretsed ja tuginesid sõjaseisukorra seadustele: kõik repressioonid on seaduslikud. Kadetid ja pahempoolsed parteid neid seadusi ei aktsepteerinud ja seetõttu tunnistas I–II duuma üleminekuvormelites ebarahuldavaks kõik ministrite seletused. I–III duumas domineerinud arupärimised valitsuse „ebaseaduspärasest“ vägivaldast olid aktuaalsed ka mujal impeeriumis, kus erakorraline seisukord kehtis suuremas osas kubermangudest. See puudutas karistussalkade terrorit, surmaotsuseid, vägivalda vanglates jms. I duumas domineerisid arupärimiste avalduste algatajatena (esimesed 2–3 allkirja) ülekaalukalt kadetid (sh. Jaan Tõnisson, Oskar Rütli, Karl Hellat, Pavel Paptšinski), seitsmel juhul kümnest, ja trudovikud kahel juhul, kusjuures mittebalti saadikud (peamiselt venelased) algatasid ligi poole kõigist avaldustest (3 algatust kadettidelt ja 2 trudovikelt). II duumast alates olid Balti-teemaliste arupärimiste algatajate hulgas kindlalt esikohal sotsiaaldemokraadid. II duumas esinesid nad kolme avaldusega (üks neist koos kadettidega; eestvedaja läti sotsiaaldemokraat Jānis Ozols) viiest, III duumas kõigi kolme avaldusega, kus neid toetasid trudovikud ja kadetid; algatajaks oli Riia linna saadik Andrejs Priedkalns. IV duumas domineerisid algatajad „väljastpoolt“: vene ja gruusia sotsiaaldemokraadid (Roman Malinovski, Ivan Tuljakov, Nikoloz Tšheidze, Akaki Tšhenkeli) ning trudovikud eesotsas Aleksandr Kerenskiga, kes oli kursis Balti asjadega mõisate põletamise protsesside aegadest.

Erandlikuna väärib esiletõstmist Balti oktoobristide (Alexander von Meyendorff ja Nikolas von Wolff) algatatud ja eesti-läti duumaliikmete (progressistid Jānis Zālītis ja Jānis Goldmanis, kadetid Jaan Raamot ja Juhan Oras) toetatud arupärimine (kas Balti koostöö?), sisult protest mittevene algkooli vene õppekeelele tagasiviimise kohta, millele konservatiivist haridusminister Lev Kasso keeldus vastamast. Mõtme Balti-teemalise arupärimise juures torkab silma sotsiaaldemokraatide ja trudovike koostöö kadettide ja progressistidega, mis näitab, et ideoloogilised eraldusjooned pahempoolsete ja liberaalide vahel polnud alati absoluutsed. Eespoolnimetatutele lisaks võib mainida, et Balti-teemalisi arupärimisi toetasid allkirja või sõnavõtuga trudovike juhid Aleksei Aladin, Andrius Bulota ja Ivan Žilkin, väljapaistvad kadetid Maksim Vinaver, Vladimir Nabokov, Mihhail Petrunkevits, Fjodor Kokoškin, Nikolai Gredeskul, Pavel Novgorodtsev, Pjotr Struve, Aleksandr Kizevetter, Vassili Maklakov, Mihhail Herzenstein, Jossif Pergament ja Aleksander Lednicki (autonomistide juht I duumas), Demokraatlike Reformide Partei juhid Vladimir Kuzmin-Karavajev ja Maksim Kovalevski ning paljud teised prominendid erinevatest fraktsioonidest.

Kui I duumas oli arupärimiste avaldustele avatud roheline tee, siis III ja IV duuma oktoobristlik-parempoolne enamus valitsuse repressioonidega tegelemist ei soosinud ja seetõttu jäi rohkem kui pool arupärimise avaldustest valitsusele edastamata.

¹⁷ Arupärimistest vt. T. Karjahärm. Vene impeeriumi parlament ja Baltikum 1906–1917, lk. 190–233; T. Karjahärm. Jaan Tõnisson ja Pjotr Stolõpin. – Tuna 2021, nr. 2, lk. 70–78.

Riigiduumaliikmeid. Ülal esimeses reas vasakult Juhan Oras, Oskar Brasche, Alexander von Brevern.

Duumaliikmete Balti-teemalised seadusprojektid, nende algatajad ja esitajad I–IV Riigiduumas

II duuma

Eestimaa kubermangu maakorralduse põhialused (1907), algataja *kadett* Tõnis Jürine, 30 esitajat: 18 kadetti, 4 moslemit, 2 sotsiaaldemokraati, 2 poola kolo liiget, 2 teadmata, 1 trudovik-esseer, 1 parteitu; suunati agraarkomisjoni.

III duuma

Valitsuse kaasabist lina väljaveo keskagentuuri organiseerimisel (1908), algatajad *oktobristid* Alexander von Meyendorff ja Aleksandr Gutškov, 32 esitajat: 15 oktobristi, 5 progressisti, 5 kadetti, 4 mõõdukalt parempoolset, 1 parempoolne, 1 natsionalist, 1 teadmata; tunnistati soovitavaks.

Nende Balti kubermangude nelja erakooli kasvandikele, mida peavad ülal aadlikogud, õiguse andmisest sooritada osa lõpuüksameid saksa keeles, võimaldades soovijatele üks aasta pikendust vene ainetes ja üldajaloos (1908), algatajad *oktobristid* Hamilcar von Foelkersam ja Aleksandr Gutškov, 81 esitajat: 68 oktobristi, 7 mõõdukalt parempoolset, 3 kadetti, 2 teadmata, 1 progressist; tunnistati

soovitavaks, valitsus keeldus eelnõu väljatöötamisest, suunati rahvahariduse komisjoni projekti koostamiseks, jäi seisma.

Kohaliku omavalitsuse organiseerimisest üldise valimisõiguse alusel (1908), algatajad *sotsiaaldemokraadid* Andrejs Priedkalns ja Ivan Pokrovski (Pokrovski 2), 32 esitajat: 17 sotsiaaldemokraati, 9 trudovikku, 5 kadetti, 1 parteitu; suunati kohaliku omavalitsuse komisjoni, kes esitas eitava ettekande, üldkoosolek lükkas projekti tagasi.

Kvoodi- ja kuuendikumaade kohta käiva Kõigekõrgema 1893. aasta 18. veebruari ukaasi artikkel 2 täiendamisest (1909), algatajad *oktobristid* Alexander von Meyendorff ja Alfred von Schilling, 34 esitajat: 34 oktobristi; suunati maakomisjoni, kus arutati neljandas (Balti asjade) alakomisjonis, otsust ei tehtud.

Riiklike kuritegude juurduse ja eeluurimise korra muutmisest (1909), algatajad *oktobristid* Alexander von Meyendorff ja Aleksandr Gutškov, 37 esitajat: 37 oktobristi; suunati kohtureformide komisjoni, kes esitas ettekande.

Kvoodi- ja kuuendikumaade seaduspärasest kasutamisest Eesti- ja Liivimaa kubermangus (1909), algatajad *kadetid* Aleksander Terras ja Martin Schulzenberg, 36 esitajat: 22 kadetti, 6 trudovikku, 5 progressisti, 2 parteitut, 1 sotsiaaldemokraat; suunati maakomisjoni, kus arutati neljandas alakomisjonis, otsust ei tehtud, 1913 esitati uuesti IV Riiduumale.

Kohalikes keeltes õpetamise sisseseadmisest Balti krai eraõppeasutustes, mis ametkondlikult kuuluvad Rahandusministeeriumi ning Maakorralduse ja Põllutöö Peavalitsuse alla (1910), algatajad *kadetid* Martin Schulzenberg ja Aleksander Terras, 51 esitajat: 21 kadetti, 12 progressisti, 8 trudovikku, 4 poolakat, 3 moslemit, 2 parteitut, 1 sotsiaaldemokraat; suunati rahvahariduse komisjoni, kes kiitis parandustega heaks, edasi ei liikunud, valitsus oli põhimõtteliselt vastu.

Vandeadvokaatide õiguste kitsendamise ärakaotamisest Eesti-, Liivi- ja Kuramaa kubermangu kohtuasutustes (1910), algatajad *kadett* Moisei Adžemov ja *trudovik* Andreas Bulota, 63 esitajat: 25 kadetti, 15 progressisti, 9 sotsiaaldemokraati, 8 trudovikku, 3 moslemit, 2 poolakat, 2 parteitut; suunati kohtureformide komisjoni, kes esitas üldkoosolekule pooldava ettekande; Justiitsministeerium esitas samalaadse projekti, mis duumas heaks kiideti, 1911 sai seaduseks.

Eesti- ja Liivimaa kubermangu linnade vabastamisest vanglaasutuste ja postijaamade ülalpidamise kuludest (1910), algatajad *kadetid* Jevgeni Štšepkin ja Martin Schulzenberg, 31 esitajat: 31 kadetti; siseminister võttis koostamise enda peale ja esitas projekti, mis duumas heaks kiideti, 1911 sai seaduseks.

Rüütlimõisate privileegide kaotamisest Balti kubermangudes (1911), algatajad *kadetid* Aleksander Terras ja Martin Schulzenberg, 60 esitajat: 28 kadetti, 13 progressisti, 7 trudovikku, 5 sotsiaaldemokraati, 4 moslemit, 2 parteitut, 1 oktobrist; suunati kohtureformide komisjoni, kus jäi läbi vaatamata, esitati uuesti IV duumale, keiser kinnitas erakorralise seaduse 10.04.1916.

Kohalike seaduste kogu III osa art. 1029 tühistamisest (1911), algatajad *kadetid* Aleksander Terras ja Martin Schulzenberg, 33 esitajat: 23 kadetti, 3 moslemit, 2 trudovikku, 2 progressisti, 2 parteitut, 1 sotsiaaldemokraat; suunati kohtureformide komisjoni, jäi läbi vaatamata, esitati uuesti IV duumale.

Streikide vabadusest (1911), algatajad *sotsiaaldemokraadid* Andrejs Priedkalns ja Georgi Kuznetsov, 30 esitajat: 12 sotsiaaldemokraati, 10 trudovikku, 6 kadetti, 1 parteitu, 1 teadmata; suunati tööliisküsimuse komisjoni, mis tunnistas selle mitesoovitavaks.

Maaomavalitsuse sisseseadmisest Balti kubermangudes: Eesti-, Liivi- ja Kuramaal (1912), algatajad *sotsiaaldemokraadid* Andrejs Priedkalns ja Terenti Belousov, 31 esitajat: 13 sotsiaaldemokraati, 11 trudovikku, 5 parteitut, 2 moslemit; duuma üldkoosolekul ei saanud suunamist.

IV duuma

Kohalikes keeltes õpetamise sisseseadmisest Balti krai eraõppeasutustes, mis ametkondlikult alluvad Kaubandus- ja Tööstusministeeriumile ning Maakorralduse ja Põllutöö Peavalitsusele (1913), algatajad *kadett* Jaan Raamot ja *progressist* Jānis Zālītis, 45 esitajat, esitati teistkordselt; suunati rahvahariduse komisjoni, kes 1916 tunnistas soovitavaks, valitsus lükkas tagasi.

Riigiduum ja Riiginõukogu valitud liikmete vastutustundetu tegevuse tuvastamisest ja Riigiduum asutuskorra art. 14 ja 22 muutmisest (1913), algatajad *progressistid* Vassili Vakar ja Jānis Zālītis, 88 esitajat; duuma tunnistas põhimõtteliselt soovitavaks, justiitsminister keeldus projekti koostamisest, suunati projekti väljatöötamiseks kohtureformide komisjoni, kes tegi ettekande kahe projekti põhjal, kiideti kolmel lugemisel heaks, 1914 võeti duumas lõplikult vastu redaktsioonikomisjoni sõnastuses.

Riigiduum ja Riiginõukogu valitud liikmete vastutustundetu tegevuse tuvastamisest ja Riigiduum asutuskorra art. 14 ja 22 muutmisest (1913), algatajad *oktobristid* Alexander von Meyendorff ja Ludwig Lütz, 30 esitajat; duuma tunnistas põhimõtteliselt soovitavaks, justiitsminister keeldus projekti koostamisest, suunati projekti väljatöötamiseks kohtureformide komisjoni, kes tegi ettekande kahe projekti põhjal, kiideti kolmel lugemisel heaks, 1914 võeti duumas lõplikult vastu redaktsioonikomisjoni sõnastuses.

Tee-ehituse koormise seaduste muutmisest ja täiendamisest Kuramaa ja Liivimaa kubermangus (1913), algatajad *progressist* Jānis Goldmanis ja *kadett* Jaan Raamot, 102 esitajat; suunati seadusandlike ettepanekute suunamise komisjoni, duuma tunnistas soovitavaks, siseminister võttis seadusprojekti koostamise enda peale, valitsus projekti ei esitanud.

Liivi- ja Eestimaa kubermangu kvoodi- ja kuuendikumaade kasutamisest nende seadusliku otsarabe kohaselt (1913), algatajad *progressist* Jānis Zālītis ja *kadett* Jaan Raamot, 60 esitajat, esitati teistkordselt; suunati agraarkomisjoni.

Ringkonnakohtu asutamisest Tartus, Liivimaa kubermangus (1913), algatajad *kadett* Jaan Raamot ja *progressist* Jānis Zālītis, 42 esitajat; suunati kohtureformide komisjoni.

Rahukogude esimeeste ja jaoskondade rahukohtunike palga tõstmisest Kura-, Liivi- ja Eestimaa kubermangus (1913), algatajad *oktobristid* Otto von Engelhardt ja Nikolai von Wolff, 33 esitajat; suunati kohtureformide komisjoni.

Põdrajahi keelamisest Eestimaa kubermangus viieks aastaks (1913), algatajad *oktobristid* Otto von Engelhardt ja Karl von Brevern, 33 esitajat; suunati jahipidamise komisjoni.

Merekalda kasutamise seaduste ülevaatamisest (1914), algatajad *progressist* Jānis Goldmanis ja *kadett* Jaan Raamot, 66 esitajat, esitati teistkordselt; suunati teedeehituse komisjoni.

Vallakirjutajatele pensionikassa asutamisest siseministeeriumi juures (1914), algatajad *progressistid* Jānis Goldmanis ja Jānis Zālītis, 77 esitajat; suunati seadusandlike ettepanekute suunamise komisjoni, kes esitas ettekande.

Vandekohtu sisseseadmisest Balti kubermangude ringkonnakohtutes (1914), algatajad *kadetid* Serafim Mansõrev ja Jaan Raamot, 96 esitajat; suunati kohtureformide komisjoni.

Rüütlimõisaomanike eriliste privileegide kaotamisest (1915), algatajad *progressistid* Jānis Goldmanis ja Serafim Mansõrev, 205 esitajat, esitati teistkordselt; suunati põllumajanduse ja saksa vägivalla vastu võitlemise komisjoni, komisjonid ja duuma üldkoosolek tunnistasid soovitavaks, valitsus võttis projekti koostamise enda peale, seadus jõustus valitsuse redaktsioonis 1916 keisri erakorralise ukaasiga, 1916 justiitsminister esitas tagantjärele kinnitamiseks duumale, kes suunas selle saksa vägivallaga võitlemise komisjoni.

Omaavalitsusasutuste sisseseadmisest Balti krais (1916), algatajad *progressistid* Jānis Zālītis ja Jānis Goldmanis, 93 esitajat: 33 kadetti, 23 progressisti, 11 natsionalisti ja parempoolset, 7 oktoobristi, 4 poola-leedu-valgevene grupi liiget, 4 parteitut, 3 moslemit, 2 trudovikku, 2 poola kolo liiget, 4 mitteloetavat allkirja, esitati teistkordselt; suunati kohaliku omaavalitsuse komisjoni, valitsus oli vastu.

Allikas: Venemaa Riigiduuma stenogrammid, lisad ja registrid; T. Karjahärm. Vene impeeriumi parlament ja Baltikum 1906–1917, lk. 424–432.

Balti-teemaliste arupärimiste avaldused, nende algatajad ja esitajad I–IV Riigiduumas

I duuma

Nr. 12, 19. mai. Karistussalkade ebaseaduslik tegevus Balti krais (nr. 151), algatajad *kadetid*, 40 esitajat, sise-, sõja-, justiitsministrile.

Nr. 13b, 12. mai. Surmaotsus kaheksale Riia töölisele, algatajad *trudovikud* Ivan Zabolotnoi ja Sergei Bondarev, 66 esitajat, peaministrile.

Nr. 20, 23. mai. Sõjakohus 35 isiku üle Riias, algatajad *kadetid* Vassili Plemjannikov ja Mihhail Petrunkevits, 34 esitajat, sõjaministrile.

Nr. 48, 27. mai. Piinamised vangide ülekuulamisel Riia politseis, algatajad *kadetid* Nison Kacenelson ja Jānis Kreicbergs, 31 esitajat,^a sise- ja sõjaministrile.

Nr. 66, 29. mai. Seitsme isiku surmamõistmine Riias, algatajad *trudovikud* Pavel Kaljanov ja Vassili Tšurjukov, 33 esitajat,^b sõjaministrile.

Nr. 90, 30. mai. Talupoeg Schumanni surmamõistmine Tallinnas, algatajad *kadetid* Pavel Paptšinski ja Karl Hellat, 32 esitajat, sõjaministrile.

Nr. 130a, 5. juuni. German Markovski surmamõistmine Riias, algatajad *kadetid* Vladimir Nabokov ja Mihhail Petrunkevits, 30 esitajat, sise- ja sõjaministrile.

Nr. 132, 5. juuni. Kahe talupoja kinnihoidmine Riia vanglas, sise- ja justiitsministrile.

Nr. 151, 8. juuni. Karistussalkade tegevus Balti krais (trükitud nr. 12), algatajad *kadetid* Jaan Tõnison ja Oskar Rütli, 34 esitajat,^c siseministrile.

Nr. 170, 12. juuni. Goldbergi surmamõistmine Tallinnas, algatajad *kadetid* Pavel Paptšinski ja Mihhail Ostrogorski, 31 esitajat, siseministrile.

II duuma

Nr. 5, 2. aprill. Vangivalvurite ja vangide kokkupõrge Riia keskvanglas, 31 esitajat, sise- ja justiitsministrile.

Nr. 9, 2. aprill. Kuramaal tappis urjadnik kaks talupoega, sise- ja justiitsministrile.

Nr. 13, 9. aprill. Baltimaade ajutise kindralkuberneri parun Möller-Zakomelski trahvid Velise ja Vigala vallale Haapsalu maakonnas Eestimaa kubermangus, algatajad *kadetid* Tõnis Jürine ja Kārlis Kārkliņš, 30 esitajat, siseministrile.

Nr. 22, 17. aprill. Karistussalkade tegevus Balti krais, algatajad *sotsiaaldemokraat* Jānis Ozols ja *kadett* Kaarel Parts, 42 esitajat, sise-, sõja-, mere- ja justiitsministrile.

Nr. 28, 7. mai. Jānis Ozolsi korteri läbiotsimine ja duumaliikmete isikupuutumatus rikkumine, ühe avalduse algatasid *esseeerid* Pavel Širski ja Viktor Uspenski, teise algatasid *sotsiaaldemokraadid* Sergei Saltõkov ja Vladislav Stašinski, 31 esitajat, sise- ja justiitsministrile.

III duuma

Nr. 19, 2. mai 1908. Sõjaväe- ja tsiviilvõimude ebaseaduslik tegevus Balti krais, algatajad *sotsiaaldemokraadid* Andrejs Priedkalns, Jevgeni Gegetškori ja Feofilakt Tšilikin, 31 esitajat,^d sise-, sõja-, mere- ja justiitsministrile.

Nr. 73, 2. november 1909. Vangide tulistamine tunnimeeste poolt Riia keskvanglas, algatajad *sotsiaaldemokraadid* Andrejs Priedkalns, Ivan Pokrovski (Pokrovski 2) ja *trudovik* Andrius Bulota, 32 esitajat,^e justiits- ja rahandusministrile.

Nr. 145, 12. mai 1911. 300 juudi töölise administratiivne väljasaatmine Riia majanduslikust streigist osavõtmise eest, algatajad *sotsiaaldemokraadid* Andrejs Priedkalns, Georgi Kuznetsov ja *kadett* Vassili Stepanov, 31 esitajat,^f siseministrile.

IV duuma

Nr. 65, 24. juuni 1913. Eestimaa kubeneri ebaseaduslik tegevus, mis seisnes tööliste koosolekute keelamises ja 1906. aasta 4. märtsi reeglite rikkumises, algatajad *sotsiaaldemokraadid* Roman Malinovski, Ivan Tuljakov ja Nikoloz Tšheidze, 31 esitajat, siseministrile.

Nr. 97, 24. jaanuar 1914. Haridusministri asendaja ja ministeeriumi nõukogu liikme Pfaffiuse ja Riia õpperingkonna kuraatori A. Ššerbakovi ebaseaduslik tegevus D. Ljovšini tsirkulaari (9.10.1906) tühistamisel, algatajad *oktobristid* Alexander von Meyendorff, Nicolas von Wolff ja Vladimir Lvov (Lvov 1), 41 esitajat,^g haridusministrile.

Nr. 119, 11. märts 1914. Vabriku järelevalveametnike tegevusetus Riia vabriku „Provodnik“ administratsiooni suhtes, algatajad *sotsiaaldemokraadid-enamlased* Roman Malinovski, Nikolai Šagov ja Grigori Petrovski, 32 allkirja, kaubandus ja tööstusministrile.

Nr. 125, 14. märts 1914. Kohtu ja salapolitsei ametnike mitteseaduspärased toimingud insener Bornardi tapmise asjas Riias, algatajad *trudovikud* Aleksandr Kerenski, Vassili Veršinin ja Varlam Gelovani, 64 esitajat, sise- ja justiitsministrile.

Nr. 129, 21. märts 1914. Liivimaa kubeneri ja Riia linna politsei mitteseaduspärased toimingud trükitööliste ametiühingu suhtes, algatajad *sotsiaaldemokraadid* Valentin Haustov, Ivan Tuljakov ja Akaki Tšhenkeli, 32 allkirja, siseministrile.

^a Nr. 48: 22 kadetti, 7 trudovikku, 1 moslem, 1 parteitu.

^b Nr. 66: 24 trudovikku, 4 kadetti, 3 sotsiaaldemokraati, 2 parteitut.

^c Nr. 151: 29 kadetti, 3 trudovikku, 1 demokraatlik reformist, 1 parteitu.

^d Nr. 19: 16 sotsiaaldemokraati, 13 kadetti, 1 progressist, 1 teadmata.

^e Nr. 73: 12 sotsiaaldemokraati, 12 trudovikku, 3 kadetti, 2 moslemit, 2 parteitut, 1 progressist.

^f Nr. 145: 14 kadetti, 10 sotsiaaldemokraati, 5 trudovikku, 2 parteitut.

^g Nr. 97: 24 kadetti, 8 progressisti, 7 oktobristi, 1 trudovik, 1 parempoolne.

Allikas: Venemaa Riigiduuma stenogramm, lisad ja registrid; T. Karjahärm. Vene impeeriumi parlament ja Baltikum, lk. 228–233.

Dokument. Duumaliikmete avaldus (üleminekuvormel) IV Riigiduumas 20. juulil 1915.

Tevkelev (Ufaa kub.) Duumas esindatud läti, leedu, eesti, armeenia, moslemite ja juudi elanikkonna nimel on mul au esineda järgmise avaldusega.

„Lähtudes sügavast veendumusest selles, s. t. käesolevas maailmasõjas, mis algas väikerahva õiglaste huvide kaitseks, õigus ja õiglus pääsevad võidule vägivalda üle; tundes lahutamatu sajanditepikkust sidet suure Venemaa saatusega, mis on kindlustunud ühistes kannatustes võitlusväljal ja tunnetades oma kohust anda kõik jõud maa kaitsmisse, me väljendame ühes sellega sügavat veendumust, et vaenlase tagasitõrjumisel ja tema üle võidu saavutamisel on üheks peamiseks tingimuseks võitlusvaimu tõstmine Venemaad asustavate rahvaste hulgas ja võimalus vabalt oma jõudusid rakendada ühise asja huvides võitluses vaenlasega, mida võib kõige edukamalt saavutada, kindlustades Venemaa rahvastele kodanike ja rahvuste üheõiguluse.

Meie paneme Riigiduumale ette lülitada balloteerimisele kuuluva päevakorras edasimineku vormeli teksti soov, et lähemal ajal tuleb rakendada kõik abinõud:

- a) igasuguste rahvaste vastu suunatud administratiivsete kitsenduste kõrvaldamine;
- b) kõigi rahvusest ja usust tingitud kitsendavate seaduste ärakaotamine seadusandlikul teel.“

Allikas: Gosudarstvennaja дума. Četvertyj sozyv. Stenografičeskie otčety. 1915 g. Sessija četvertaja. S priloženiem ukazatelja k stenografičeskim otčetam. Petrograd: Gosudarstvennaja tipografija, 1915, veerg 187.

Samal päeval lükkas duuma häältega 191: 162 üleminekuvormeli tagasi.¹⁸ Sel puhul kirjutas Konstantin Pätsi toimetatud Tallinna Teataja „alandlike sooviavalduste“ tagasilükkamise kohta:

„[– – –] Nii võivad Vene väikerahvad lootused oma igasuguste kitsenduste kaotamise kohta, mis rahvuse ja usutunnistuse vastu sihitud, ka nüüd maha matta.

„Häbi!“ hüüdis leedulaste esitaja sel puhul volikogule, aga esimees rahustas teda:

„Igaüks healetab oma südametunnistuse järele.“

Väikerahvastel jääb ainult paremaid aegu oodata, millal nende lootused täide lähevad.“¹⁹

¹⁸ Gosudarstvennaja дума. Četvertyj sozyv. Stenografičeskie otčety. 1915 g. Sessija četvertaja. S priloženiem ukazatelja k stenografičeskim otčetam. Petrograd: Gosudarstvennaja tipografija, 1915, veerg 187–196.

¹⁹ Muulaste küsimus riigivolikogus. – Tallinna Teataja, 20.07.1915.